

OS MORCEGOS DE GALICIA

SITUACIÓN E RETOS DE CONSERVACIÓN

Por Roberto X. Hermida*

Colonia de morcego grande de ferradura

Morcego montañoso

UN DESCOÑECEMENTO ENDÉMICO

Morcegos, muricegos ou espartellos son algúns dos termos que se empregan en Galicia para nomear ás especies da Orde Chiroptera. Apenas unha presa de nomes empregados de xeito indiscriminado para as máis de 20 especies que conforman a nosa quiropterofauna. Isto xa nos dá unha idea do descoñecemento existente en todo o que se refire aos morcegos. En boa medida, o saber popular baséase nunha visión mitificada que alimenta a extendida e irracional aversión cara a estes animais.

Tampouco a nivel científico temos moita información sobre os morcegos do noso país. Nin sequera podemos responder dun xeito satisfactorio a preguntas básicas como, que especies compoñen a quiropterofauna galega? Ou, como se distribúen estas especies en Galicia?

Ao longo destas liñas imos tentar de sintetizar a información dispoñible sobre os morcegos de Galicia e formular os retos do presente e do futuro en canto ao seu estudo científico e á súa conservación.

O QUE IMOS SABENDO

A Orde Chiroptera reúne máis de 900 especies, o 20% dos mamíferos coñecidos en todo o planeta. A meirande parte

delas teñen unha distribución tropical e subtropical.

En Europa existen ao redor de 40 especies de morcegos. Foron moitas máis noutras épocas xeolóxicas nas que o continente gozaba dun clima máis cálido que o actual, segundo evidencia o rexistro fósil. Pero o enfriamento paulatino das nosas latitudes e a marcada estacionalidade que se impuxo ao longo do Cuaternario só permitiu a presenza das especies capaces de sobrevivir a longos e fríos invernos. Así se desenvolveu a capacidade para hibernar na maioría das especies das nosas latitudes, e a de migrar, nas menos.

"Os atlas de mamíferos de España, do Ministerio de Medio Ambiente en 2002 e 2008 supoñen un paso atrás no coñecemento da distribución dos morcegos de Galicia."

Pola súa situación xeográfica, diversidade bioxeográfica e papel como refuxio durante as glaciacións cuaternarias, a Península Ibérica é unha das rexións europeas con maior diversidade de morcegos. Xa Ángel Cabrera describira 21 especies de morcegos na súa "Fauna Ibérica" de 1914, e hoxe sabemos da presenza de, cando menos, 32.

Dúas obras abordaron nos últimos 20 anos a recopilación de datos sobre os

morcegos galegos: o "Inventario dos morcegos de Galicia" publicado en 1988 e o Atlas de Vertebrados de Galicia de 1995. Nestas obras cítanse 16 especies para o noso país, aínda que a metodoloxía empregada condiciona un forte sesgo que tende a representar como comúns as especies máis doadas de identificar e atopar nos refuxios, e como "escasas" e de "distribución irregular", boa parte do resto.

En Ourense, o traballo publicado por Serafín González e colaboradores en 1991 pode considerarse o primeiro traballo "moderno" sobre a faunística dos morcegos de Galicia. Aínda que o concepto "moderno", no que se refire ao estudo dos morcegos, evolucionou rapidamente nos últimos anos.

Os atlas de mamíferos de España do Ministerio de Medio Ambiente dos 2002 e 2008, non só non aportan máis información, senón que supoñen un paso atrás no coñecemento da distribución dos morcegos de Galicia.

Hoxe en día, o programa Morcegos de Galicia que a asociación Drosera vén desenvolvendo desde 2006 representa o maior esforzo en prol do estudo científico e a conservación das poboacións galegas de morcegos. Ao amparo deste programa estamos a realizar un Atlas de Morcegos de Galicia en formato dixital, cuxos resultados preliminares xa se

poden consultar na páxina web www.morcegosdegalicia.org.

As publicacións derivadas deste traballo poñen de manifesto varios puntos interesantes:

1. Que algunhas especies consideradas ata o de agora escasas en Galicia son en realidade frecuentes e están ben distribuídas pola maior parte da nosa xeografía (como *Myotis daubentonii* ou *Eptesicus serotinus*, por exemplo).
2. Que a conservación dos morcegos galegos depende en boa medida da adecuada conservación dos seus refuxios e das ribeiras fluviais que a maior parte utilizan para desprazarse e alimentarse.
3. Que é preciso facer un esforzo específico para coñecer a distribución, a bioloxía e o estado de conservación das poboacións das especies máis discretas, como son os morcegos forestais.

O GRAN RETO DE CONSERVACIÓN

O outro gran reto é, desde logo, a conservación das poboacións galegas de morcegos. A adecuada protección dos refuxios debe ser o primeiro paso neste eido. Especialmente no que se refire aos refuxios das especies máis gregarias e ligadas a biotopos máis escasos e/ou ameazados como son as cavernícolas e forestais. Tamén requiren de especial atención os morcegos antropófilos, que en Galicia inclúen especies prioritarias a nivel europeo como son os morcegos de ferradura. A gran maioría das colonias de cría destas especies instálanse en construcións humanas, especialmente no caso de *R. hipposideros*. A conservación destas colonias pasa inevitablemente pola sensibilización dos propietarios dos inmobles e a realización dun inventario e un seguimento dos principais refuxios. Tan importante é a adecuada xestión dos hábitats dos que dependen as diferentes especies, e dos elementos da paisaxe que utilizan para desprazarse entre os refuxios e as zonas de alimentación, factores que están a cobrar cada día máis importancia nos planos de conservación das poboacións de morcegos.

Debemos valorar, igualmente, aqueles lugares nos que os morcegos desenvolven comportamentos que aínda estamos lonxe de comprender, pero que probabelmente teñen unha importancia fundamental na súa bioloxía. É o caso dos "swarming sites" ou sitios de reu-

nión, utilizados principalmente polas especies do xénero *Myotis* no final do verán, e no que se chegan a xuntar centos de individuos durante a noite.

"A conservación dos morcegos galegos depende en boa medida da adecuada conservación dos seus refuxios e das ribeiras fluviais."

R. Ferrumequinum

"Os sitios de reunión chegan a xuntar centos de individuos durante a noite de finais do verán. Son comportamentos que aínda estamos lonxe de comprender."

Biólogos de Drosera tomando datos dun morcego

Estes son algúns dos aspectos que terá que abordar o Plano de Conservación dos Morcegos Cavernícolas de Galicia no que está a traballar a Consellería de Medio Ambiente, que afecta a tres especies de morcegos de ferradura (*R. ferrumequinum*, *R. hipposideros* e *R. euryale*) e ao morcego de cova (*Minioterus schreibersii*).

MÁIS SOBRE OS MORCEGOS GALEGOS

O programa Morcegos de Galicia conta cunha web (www.morcegosdegalicia.org) na que se pode atopar información sobre a distribución dos morcegos galegos e a súa bioloxía, bibliografía e enlaces a outras páxinas web de interese. Ofrece tamén un número de teléfono, o 608 541 748, e unha dirección de correo electrónico (info@morcegosdegalicia.org) a disposición de calquera persoa que precise asesoramento sobre morcegos, ben porque ten morcegos na súa casa, igrexa ou calquera outro inmmoble, ben por estar interesada nestes fascinantes animais.

Desde Drosera estamos a traballar nun proxecto de conservación de colonias de morcegos, financiado pola Fundación Territori i Paisatge, utilizando ferramentas de custodia do territorio. É dicir, chegando a acordos cos propietarios de inmobles e/ou terreos que albergan colonias de morcegos para garantir a súa conservación. Se tes morcegos na túa casa ou sabes da existencia dalgunha colonia de morcegos ¡chámanos!

AGRADECIMENTOS

Non queremos deixar pasar a ocasión de agradecer á Consellaría de Medio Ambiente o financiamento de parte dos traballos de campo para o atlas e á Fundación Territori i Paisatge e a confianza depositada en Drosera para a realización do proxecto de conservación de refuxios.

"Programa Morcegos de Galicia que a asociación Drosera: busca chegar a acordos cos propietarios de inmobles ou terreos que albergan colonias de morcegos para garantir a súa conservación. Se tes morcegos na túa casa, igrexa, etc.

¡CHÁMANOS!

Contactos: 608 541 748,
info@morcegosdegalicia.org
www.morcegosdegalicia.org."

* Grupo Galego de Ecoloxía e Conservación de Quirópteros DROSERA
info@morcegosdegalicia.org

UN RETO PARA OS EXPERTOS

Desentrañar a diversidade críptica é un dos principais retos no estudo da faunística de morcegos en Galicia. A similitude morfolóxica entre algunhas especies oculta en realidade unha diversidade que só co apoio das técnicas moleculares estamos comezando a comprender. Onde tiñamos unha única especie falamos agora dun "complexo específico" formado por varias especies con requerimentos ecolóxicos e comportamentos diferentes.

Nos últimos 15 anos, o estudo da diversidade críptica permitiu constatar a presenza de 6 novas especies na Península Ibérica: *Myotis alcathoe*, *Myotis escalerae*, *Pipistrellus pygmaeus*, *Eptesicus isabellinus*, *Plecotus macrobullaris* e unha especie do "complexo *M. nattereri*" aínda pendente de descrición.

Dentre elas, *Pipistrellus pygmaeus* e *Myotis escalerae* foron citadas por primeira vez en Galicia en 2007. *P. pygmaeus* amósase como unha especie ligada a ambientes forestais de ribeira en boa parte da súa área de distribución, e tamén en Galicia, onde ata o de agora, as maiores poboacións foron atopadas nos bosques aluviais do alto Miño.

En canto a *Myotis escalerae*, é un endemismo ibérico recentemente descrito, pertencente ao complexo específico de *Myotis nattereri*. Ocupa boa parte da Península e foi citado no sur de Galicia. Outra linaxe ibérica deste complexo específico parece restrinxida ás zonas montañosas septentrionais, e aínda que as diferenzas xenéticas suxiren que estamos ante unha especie nova, atópase aínda pendente de descrición. Pola contra, sabemos que o verdadeiro *M. nattereri* non está presente na Península Ibérica, o que obrigará a revisar os poucos datos cos que contabamos atribuídos a esta especie.

Tamén as poboacións galegas de *M. mystacinus* e *M. daubentonii* precisan dunha revisión taxonómica. No caso de *M. mystacinus*, conta cunha especie críptica, *M. alcathoe*, presente tamén na Península Ibérica. *M. daubentonii*, pola súa parte, recolle dúas subespecies en Galicia, *M. d. daubentonii* e *M. d. nathalinae*. Pero o estatus taxonómico destas subespecies non está claro e quizais esteamos de novo ante un caso de diversidade críptica.

The infographic features a background image of a beach with waves. On the left, there is a vertical white bar with a scale. Six callout boxes with white backgrounds and black text are connected to the bar by thin lines. The top-left corner contains the CEIDA logo and name: 'CEIDA CENTRO DE EXTENSIÓN UNIVERSITARIA E DIVULGACIÓN AMBIENTAL DE GALICIA'. The callout boxes contain the following text from top to bottom: 'Actividades formativas para profesionais de distintas áreas: municipal, forestal, medio mariño, turismo...', 'Xornadas de divulgación', 'Programas de Educación Ambiental para centros escolares e outros colectivos', 'Centro de Documentación Ambiental Domingo Quiroga con servizo de préstamo e consulta', 'Publicacións', and 'www.ceida.org'.

Concello de Oleiros

CEIDA. Centro de Extensión Universitaria e Divulgación Ambiental de Galicia
Castelo de Santa Cruz, s/n · 15179 Liáns, Oleiros (A Coruña)

Tfno: 981 630 618 Fax: 981 614 443
ceida@ceida.org www.ceida.org